

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

دانشگاه گیلان

پردیس بین الملل

مسئولیت مدنی پزشک در فقه امامیه و حقوق موضوعه

از:

تقی بابازاده

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر عباداله رستمی

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر سیدمحمد اسدی نژاد

زمستان ۱۳۹۰

سپاسگزاری

به مصداق حدیث شریف «من لم یسکر المخلوق، لم یسکر الخالق» بر خود فرض می‌دانم از زحمات اساتید گرانقدری که مراد تحصیل علم یاری نموده و در انتخاب موضوع پایان نامه و اصول تنظیم آن و معرفی منابع معتبر از ارشادات ارزشمند آن بزرگواران بهره فراوان بردم. بویژه از اساتید معظم دکتر عباداله رستمی و دکتر سید محمد اسدی بزرگواران تقدیر و تشکر نموده، آرزوی توفیق و سلامتی برای آن اساتید محترم از خداوند منان خواستارم.

تقدیم به:

«محضر حضرت بقیة الله الاعظم ارواحنا

لمقدمه الفداء»

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه.....
۲	سئوالات تحقیق.....
۲	روش تحقیق.....
۲	پیشینه تحقیق.....
۵	فصل اول- کلیات.....
۶	۱-۱- طبابت.....
۷	۱-۱-۱- طبابت از دیدگاه تاریخی.....
۱۲	۱-۱-۲- طبابت در شریعت مقدس اسلام.....
۱۶	۱-۱-۳- منزلت طبابت.....
۲۰	۱-۲- مسئولیت مدنی.....
۲۱	۱-۲-۱- تعریف ضمان و مسئولیت.....
۲۲	۱-۲-۲- انواع مسئولیت و تفاوت آنها.....
۲۲	۱-۲-۲-۱- مسئولیت قرار دادی و مسئولیت خارج از قرار داد.....
۲۳	۱-۲-۲-۲- موارد تحقق مسئولیت قراردادی و مسئولیت خارج از قرارداد.....
۲۵	۱-۲-۲-۳- مسئولیت اخلاقی و مسئولیت حقوقی.....
۲۶	۱-۲-۲-۴- وجه تمایز مسئولیت حقوقی و اخلاقی.....
۲۸	۱-۲-۲-۵- مسئولیت کیفری و مدنی.....
۳۰	۱-۲-۲-۶- جهات تمایز مسئولیت کیفری با مسئولیت مدنی.....
۳۴	فصل دوم- ضمان پزشک در فقه امامیه.....
۳۸	۱-۲- دیدگاه‌های فقهاء شیعه در خصوص ضمان پزشک.....
۳۸	۱-۱-۲- ضمان پزشک جاهل.....

۳۹	۲-۱-۲- ضمان پزشک خطاء کار
۴۰	۲-۱-۳- ضمان پزشک حاذق
۴۲	۲-۱-۳-۱- نظر مشهور
۴۳	۲-۱-۳-۲- نظر غیر مشهور
۴۵	۲-۱-۴- ارزیابی ادله فقهاء امامیه
۵۰	۲-۲- مبانی پذیرش ضمان پزشک
۵۰	۲-۲-۱- مبانی و مصادیق پذیرش ضمان پزشک
۵۱	۲-۲-۱-۱- انجام عملیات طبی یا جراحی نا مشروع
۵۶	۲-۲-۱-۲- بی احتیاطی و بی مبالاتی
۵۸	۲-۲-۱-۳- عدم مهارت
۶۲	۲-۲-۱-۴- حرمت شرعی عمل ارتكابی
۶۲	۲-۲-۱-۵- عدم رعایت نظامات دولتی
۶۳	۲-۲-۱-۶- ماذون نبودن در اقدام به معالجه و درمان
۶۴	۲-۲-۱-۷- عدم ابراء ذمه پزشک
۶۵	۲-۲-۲- مبانی پذیرش ضمان پزشک غیر مقصر (حاذق و محتاط)
۶۶	۲-۲-۲-۱- روایات
۶۹	۲-۲-۲-۲- اجماع
۷۱	۲-۲-۲-۳- اطلاق برخی قواعد فقهی
۷۱	۲-۲-۲-۱- قاعده اتلاف
۷۳	۲-۲-۲-۲- قاعده لاضرر
۷۵	۲-۳- مبانی توجیه اعمال ارتكابی اطباء در فقه امامیه
۷۶	۲-۳-۱- جایز بودن طبابت در شریعت مقدس اسلام
۷۹	۲-۳-۲- قاعده احسان
۸۱	۲-۳-۳- ضرورت

۸۴	۲-۳-۴- اذن در معالجه و درمان
۹۴	۲-۳-۵- ابراء ذمه پزشک نسبت به جنایات ناشی از درمان
۹۹	فصل سوم - مسئولیت مدنی پزشک در حقوق موضوعه
۱۰۰	۳-۱- منابع مسئولیت مدنی
۱۰۰	۳-۱-۱- قانون
۱۰۱	۳-۱-۲- قرارداد
۱۰۲	۳-۱-۳- رویه قضایی
۱۰۴	۳-۱-۴- فتاوی معتبر فقهی
۱۰۵	۳-۱-۵- عرف
۱۰۷	۳-۱-۶- عقاید علماء حقوق
۱۰۷	۳-۲- مبانی مسئولیت مدنی
۱۰۸	۳-۲-۱- نظریه تقصیر
۱۱۰	۳-۲-۲- نظریه ایجاد خطر
۱۱۱	۳-۲-۳- نظریه تضمین حق
۱۱۴	۳-۲-۴- نظریه های مختلط و واسطه
۱۱۵	۳-۳- ارکان مسئولیت پزشک
۱۱۵	۳-۳-۱- خطای پزشکی
۱۱۹	۳-۳-۲- خسارت
۱۲۵	۳-۳-۲-۱- مسلم بودن ضرر
۱۲۶	۳-۳-۲-۲- مستقیم بودن ضرر
۱۲۶	۳-۳-۲-۳- جبران نشده بودن ضرر
۱۲۶	۳-۳-۳- رابطه سببیت بین خطای پزشک و ضرر وارده
۱۲۸	۳-۴- ماهیت تعهد پزشک

۱۲۸	۳-۴-۱- تعهد به نتیجه
۱۲۸	۳-۴-۲- تعهد به وسیله
۱۳۱	۳-۵- آثار مسئولیت مدنی پزشک
۱۳۱	۳-۵-۱- جبران ضرر و زیان وارده
۱۳۲	۳-۵-۱-۱- باز گرداندن وضع پیشین زیان دیده
۱۳۳	۳-۵-۱-۲- جبران خسارت از راه پرداخت معادل
۱۳۷	۳-۵-۲- آثار قرارداد در مسئولیت مدنی پزشک
۱۴۲	نتیجه گیری
۱۴۴	فهرست منابع و مآخذ

چکیده

(عنوان) مسئولیت مدنی پزشک در فقه امامیه و حقوق موضوعه

(نام دانشجو) تقی بابازاده

مباحثی که در طی سه فصل این پایان نامه بررسی شده بدین صورت جمع آوری و تنظیم گردیده که ابتدا مقدمه ذکر و در فصل اول کلیاتی راجع به طبابت، منزلت طبابت، بررسی طبابت از دیدگاه تاریخی و در شریعت مقدس اسلام، تعریف ضمان و مسئولیت، انواع مسئولیت از قبیل قراردادی، خارج از قرارداد، مسئولیت حقوقی و اخلاقی، مسئولیت کیفری و مدنی و وجه تمایز مسئولیت ها تشریح گردیده فصل دوم در خصوص بررسی فقهی ضمان پزشک بوده و نظریات مشهور و غیر مشهور فقهاء شیعه پیرامون ضمان پزشک جاهل، ضمان پزشک خطاکار و ضمان پزشک حاذق بررسی و مبانی پذیرش ضمان پزشک مقصر و غیر مقصر و کیفیت و مبنای معافیت اعمال ارتكابی اطباء از تعقیب و مسئولیت و توجیه اعمال اطباء در فقه امامیه و برخی قواعد فقهی مربوطه ذکر و در انتها، فصل سوم تحقیقی پیرامون مسئولیت پزشک در حقوق موضوعه بوده که منابع و مبانی مسئولیت مدنی و نظریات مربوطه، ارکان مسئولیت مدنی، ماهیت تعهد طیب و آثار مسئولیت مدنی و آثار قرارداد در مسئولیت مدنی پزشک تشریح شده است.

کلید واژه: مسئولیت، پزشک، خطا، خسارت، براءت، اذن، قتل

Abstract

Title: physician civil liability in Imamiyeh religious jurisprudence and Legislated law

Author: Tagi Babazadh

The subjects, which have been discussed within three chapters, have been piled up some how that firstly, they describe introduction but secondly, in the first chapter. it explains medicine position of practicing medicine, medicine from the historical point of view in Islam , description of guarantee & its responsibilities & the differentiation of responsibilities , too , but in the second chapter , it explains the theological aspects of guarantee & the opinions of famous & unfamous theological headman 'Shia', wrongdoer Physician, intellectual Physician, subjects of guaranteed Physician who is fault or innocent & the ways of being exempted from wrongdoing jobs & pursuit of some responsibilities ,but finally in chapter 3 , it explains the responsibility of Physician and clarifies, civil responsibility, & reterring ideas, columns of civil responsibility, origins of commitment & civil one & finally the contract works in civil responsibility so briefly.

Key words: Liability, Physician, Mistake, Damage, Acquittal, Permission, Killing.

مقدمه

در شریعت اسلام یادگیری طب واجب کفائی، و بر هر شخص مسلمان واجب است تا زمانی که به اندازه کافی آنرا فرانگرفته‌اند به یاد گیری طب بپردازند. در دستورات پیامبر اکرم (ص) توجه خاصی به بهداشت و امور پزشکی مبذول شده و علم طب از چنان مرتبه والائی برخوردار است که همسان علم ادیان و خدا شناسی است و نجات دادن یک انسان به منزله نجات همه جامعه است.

علاوه بر ارج و ارزش معنوی، شغل طبابت جایگاه ویژه ای در تمام ادوار تاریخ در جامعه داشته است و همواره اطباء از طبقات ممتاز به حساب می‌آمدند. بیماران نیز همیشه بر اطباء اعتماد نموده و جان خویش را تحت اختیار پزشک قرار داده و بدون اینکه حق مناقشه و چون و چرائی برای خویش در دستورات داروئی و معالجات دیگر قائل شوند او را برای انجام هر عملی آزاد گذاشته‌اند. در مقابل پزشکان نیز دارای تکالیفی می‌باشند و لازم است که از تخصص علمی لازم برخوردار بوده تا بیماران از خطرات نا آشنایی آنان با اصول علم طب محفوظ مانده و همواره سعی و تلاش صادقانه و انسانی خویش را در جهت مصلحت بیمار بکار بندند. پزشک انسان است و مانند هر انسان دیگری ممکن است مرتکب خطاء و اشتباه شود. در برخی مواقع نیز علیرغم سعی و تلاش پزشک و عدم وقوع هر گونه اشتباهی ممکن است معالجات پزشک منجر به ایراد خسارات مالی و جانی بیماران شود. لذا این سوال مطرح می‌شود که چه چیزی پزشک را مجاز می‌نماید که به بیماران خویش در هنگام معالجه ضرر وارد نماید؟ و در چه حالاتی پزشک مسئول جوابگوئی به اعمال خویش می‌باشد؟ معیار و مقیاس ارزیابی پزشک کدام است؟

ضمان پزشک یکی از مباحثی است که همواره ذهن فقهای شیعه را به خود جلب نموده است. بلحاظ اهمیت این موضوع، حتی ائمه معصومین (ع) نیز در این خصوص به اظهار نظر پرداخته‌اند. به عنوان مثال، در روایت

معروف «السکونی» که مورد استناد اکثر فقهای امامیه قرار گرفته است، راوی از قول امام جعفر صادق (ع) حدیثی را نقل می‌کند که امیر المؤمنین (ع) می‌فرماید: «کسیکه طبابت یا بیطاری می‌کند باید از ولی بیمار و یا از صاحب حیوان برائت اخذ نماید، در غیر این صورت ضامن است.»

فقهاء امامیه، مسئولیت پزشک را تحت عنوان «ضمان پزشک» مورد بررسی قرار داده، و پزشک را به چند دسته تقسیم کرده اند و مبانی گوناگونی را ارائه نموده اند که براساس آنها، پزشک ضامن تلف یا نقص عضو جسمانی و روانی ناشی از طبابت خویش می‌باشد.

نگرش فقه اسلامی حکایت از آن دارد که ضمان پزشک در جایی که صدمات وارده، ناشی از تحصیل اجازه باشد و در جایی که آن صدمات، ناشی از تحصیل برائت باشد دارای آثار متفاوتی است.

سوالات تحقیق :

در خصوص مسئولیت پزشک سؤال هایی وجود دارد از آن جمله :

۱_ آیا پزشک حق دارد بیمار را نپذیرد؟ ۲_ اگر پزشکی بیماری را نپذیرفت و این عمل او موجب تشدید بیماری و حتی مرگ بیمار گشت آیا پزشک مسئول است یا خیر؟ ۳_ اگر پزشکی قادر به تشخیص نوع بیماری نباشد و نداند چه دارویی را باید تجویز نماید با این مسأله که پزشک در تشخیص، سهل انگاری نماید از حیث مسئولیت پزشک تفاوت دارد یا خیر؟

روش تحقیق:

روش تحقیق و جمع آوری مطالب این پایان نامه ، بصورت توصیفی و تحلیلی صورت گرفته است بدین معنی که سعی شده تا با رجوع به کتب و منابع فقهی و حقوقی، عقاید فقهاء معظم و نویسندگان حقوق بازگو و از مواد قانونی ناظر بر این موضوع بحث شود. همچنین در نگارش این پایان نامه، از کتب کتابخانه های حوزه علمیه و دادگستری و نرم افزارهای موجود خصوصاً «المعجم» و «بهارستان» (نرم افزار جامع تنقیح قوانین و مقررات ایران) استفاده شده است.

پیشینه تحقیق:

موضوعی که برای پایان نامه در نظر گرفته شده است عبارتست از مسئولیت مدنی پزشک در فقه امامیه و حقوق موضوعه که با بیانات استاد ارجمند جناب آقای دکتر عباداله رستمی و با مراجعه به مراکز علمی و تحقیقاتی، تحقیقی که صرفاً به این موضوع اختصاص یافته باشد ملاحظه نشده است و لیکن چند رساله و مقاله درخصوص موضوع مشابه مشاهده و ملاحظه گردید که عبارتند از مسئولیت مدنی ناشی از خطای شغلی پزشک

تالیف سیاوش شجاع پوریان که بعنوان رساله زیر نظر جناب آقای دکتر ناصر کاتوزیان نوشته شده است و بعد به صورت کتاب انتشار یافت و همچنین رساله کارشناسی ارشد آقای جلیل امیدی بنی کندی تحت عنوان موجبات ضمان کیفری در حقوق اسلامی و مقاله آقای حبیب الله طاهری تحت عنوان آیا طیب ضامن است؟ مشکلات و محدودیت های ناشی از عدم دسترسی و یا فقدان منابع کافی موجب گردیده تحقیق خالی از اشکال نبوده و نگارنده خود را واجد صلاحیت کامل جهت تدوین این پایان نامه نبیند. امید است اساتید بزرگوار از لغزش نویسنده در گذشته و مرا در مرتفع نمودن اشکالات آن راهنمایی نمایند.

فصل اول

کلیات

فصل اول: کلیات

بشر از روز اول زندگی با درد و رنج جسمی و روانی همراه بوده است و به حکم غریزه طبیعی برای رفع درد و رنج، سعی و تلاش می‌کرد و همین سعی و تلاش‌ها، دانشی را محقق ساخت که از آن به طب یاد می‌شود. هدف این دانش، حفظ و ارتقاء تندرستی و بهداشت انسان در موقع سلامت و اعاده آن هنگام بیماری است. باید اذعان نمود که تمام اختراعات و اکتشافات بشریت مرهون ذهن باز و منور در جسم و تن سالمی است که تندرستی و سلامت آن جسم نیز مرهون دانش پزشکی و عملکرد مطلوب پزشک حاذق و ماهر است. بدیهی است پزشک در صورتی حاذق خواهد بود که دانش و مهارت علمی لازم و کافی در علم طبابت (طب نظری و طب عملی) داشته و تمام موازین فنی، علمی، نظامات دولتی و مقررات طبابت را رعایت نماید. بنابراین پزشک مانند هر شخص دیگر، مسئول اعمال ارتكابی ناشی از حرفه خویش است و در صورت تقصیر، ملزم و مجبور به تحمل آثار و تبعات آن خواهد بود مگر اینکه به حکم شرع و قانون مسئولیتی متوجه پزشک نباشد. بنابراین بحث و بررسی پیرامون شناخت ضمان پزشک و شرائط و ارکان تحقق آن ضروری است. در این فصل پس از بحث و بررسی در خصوص تعریف و سابقه تاریخی طبابت و منزلت طبابت به مفهوم ضمان و مسئولیت و انواع آن‌ها و شرائط و ارکان تحقق آن‌ها پرداخته و آن‌ها را با هم مقایسه خواهیم کرد.

۱-۱- طبابت:

مفهوم لغوی طب عبارت است از درمان و معالجه کردن، و علمی است که در باره امراض و طرز تداوی مرضی و پیشگیری ناخوشی‌ها مطالعه و مذاقه می‌کند و طبابت، عمل و شغل طیب و پزشکی است.

[معین، ۱۳۸۶، ۱۵۲۸]

قدمت طبابت به قدمت خود انسان است. از روزی که بشر در صدد رفع درد و رنج جسمانی و روانی از خود

برآمده، ضرورت وجود طبابت را درک نموده است. در اعصار گذشته که طبیب را حکیم نیز می خواندند، جایگاه و منزلت ویژه ای در میان جوامع بشری داشته است.

اجرای رسالت عظیم امر طبابت مبنی بر حفظ، تأمین و ارتقاء سطح سلامت آحاد مردم و همچنین ضرورت حفظ قداست آن، مستلزم رعایت پاره‌ای از اصول اخلاقی و انسانی از سوی صاحبان این حرفه است.

شیخ‌الرئیس ابوعلی سینا در کتاب قانون این‌گونه طب را توصیف و تعریف نموده است:

«طب دانشی است که بوسیله آن می‌توان بر کیفیات تن آدمی آگاهی یافت. هدف آن حفظ تندرستی در موقع

سلامت و اعاده آن هنگام بیماری است.» [پیروی، ۱۳۷۹، ۲۰]

طبیب کسی است که با یادگیری و تحصیل علم طبابت و اخذ مدرک تحصیلی لازم و تخلق به اخلاق حسنه پزشکی، صلاحیت طبابت و اشتغال به امور پزشکی را دارا بوده و عهده دار حفظ، تأمین و ارتقاء سطح سلامت آحاد جامعه و همچنین اعاده سلامت و تندرستی هنگام بیماری است.

با عنایت به تعریف مذکور، در تعریف طبابت می‌توان گفت که طبابت به معنی اسلوب و روش بکار گرفتن علم و دانش پزشکی است. طبابت مجموع فرایندی است که طبیب در اخذ شرح حال بیمار، بررسی اوضاع و احوال جسمانی و روانی بیمار، انجام آزمایشات لازم و نهایتاً تشخیص نوع بیماری و تجویز داروی مناسب، بکار می‌گیرد. در این مبحث سابقه تاریخی طبابت و مسئولیت پزشک در دوران اسلام و ضرورت حفظ قداست طبابت را مورد بحث و بررسی قرار می‌دهیم:

۱-۱-۱- طبابت از دیدگاه تاریخی:

تاریخ طب از زمانی که آدمی در صدد رفع زحمت و درد از خود بر آمده شروع می‌شود و قطعی است اولین فردی که توانسته رفع درد از خود یا دیگری بنماید اولین طبیب بشر بوده است. به عقیده بسیاری از مورخین،

مصریان در میان سایر اقوام و ملل پیشینه و پیشرفت زیادی در علم پزشکی داشته اند و همین امر موجب شده بود که آنان زودتر از سایر اقوام به تدوین قواعدی در زمینه آداب و آئین پزشکی و مجازات‌های مربوط به آن همت گمارند.

مصریان قدیم قواعدی را مقرر کرده بودند که توسط پزشکان در کتابی مقدس تدوین شده بود و پزشک ملزم به رعایت این قواعد بود تا از مجازات‌های مترتب بر مخالفت با آن در امان باشد، پس اگر با این قواعد مخالفت نمی‌ورزید، مجازاتی در پی نداشت، اگرچه نتیجه درمان بر خلاف اراده پزشک بود، یعنی، بیمار فوت می‌کرد یا ضرر جسمی بر او وارد می‌شد و اگر با این قواعد مخالفت می‌ورزید مجازات او مجازات قتل بود. قوم یهود نیز به مسئله مسئولیت پزشک بیش از ملت‌های دیگر توجه کرده اند. آنان محلی بنام دارالقضاء داشتند که پزشک ملزم بود برای انجام حرفه پزشکی از آن محل مجوز دریافت کند. مجازات‌هایی که یهودیان برای پزشک متخلف مقرر کرده بودند فقط جنبه خسارت مالی داشت. [آموزگار، ۱۳۸۵، ۲۰]

«قدیمی‌ترین کتیبه پزشکی که بر روی خشت‌ها و به خط میخی حک شده است از دره‌های بین‌النهرین بدست آمده است و بنظر میرسد که قدمت آن مربوط به سه هزار سال قبل از میلاد باشد. این کتاب حاوی دستورالعمل (نسخه)، فهرست داروها و مواد شیمیایی مورد مصرف مانند: خشخاش، تخم کتان، ریشه شیرین بیان، آویشن،

فلوس، هندوانه ابو جهل، آنقوزه، شاهدانه هندی و ... در آن زمان می‌باشد» [رازی - صمدی راد، ۱۳۸۵، ۲۰۶]

قبل از ظهور اسلام، کشورهای از جمله: مصر، چین، هند، فلسطین، یونان و ایران در علم طب و طبابت سرآمد بوده و اسلوب و روش ویژه مخصوص به خود در امر طبابت داشته‌اند.

طب در دوران مصریان با جادو همراه بوده و اکثر پزشکان مصر قدیم، روحانی نیز بوده‌اند و در معبدها تعلیم می‌داده‌اند و به ارواح، شیاطین، سحر و جادو اعتقاد داشته‌اند. بنظر مصریان قدیم، هر یک از خدایان مسئول

بیماری‌های اعضاء بخصوصی بوده است و هرکدام از پزشکان روحانی که به یکی از خدایان وقف بودند، بیماری‌های همان عضو را معالجه می‌کردند و بدین وسیله تخصص رشته‌های مختلف پزشکی پدید می‌آمد. مصریان قدیم در خصوص درمان زخم‌ها، بخیه زدن، گچ گرفتن، درمان سوختگی‌ها، جراحی‌های مجامه و مغز اطلاعات بسیاری داشته‌اند. آزمایش‌هایی برای اثبات بارداری انجام می‌داده‌اند و جنس جنین را نیز معلوم می‌کرده‌اند.

در چین باستان، وجود بیماری‌ها را نتیجه عدول از قوانین طبیعت می‌دانسته و همانند بسیاری از تمدن‌های قدیمی، جادوگران، اطباء و روحانیون با یکدیگر در درمان و معالجه دخالت داشتند. چینی‌ها برای اولین بار اطلاعات درباره دستگاه گردش خون، نبض و طب سوزنی را بدست آوردند. سابقه علم طبابت در چین به سه هزار سال قبل از میلاد می‌رسد. حدود ششصد سال قبل از میلاد، برای شروع حرفه پزشکی در چین، امتحانات رسمی بعمل می‌آمده است.

در چین باستان، تجویز گوشت اسب دریائی برای درمان بیماری گواتر معمول بوده است. (وجود ید زیاد در گوشت اسب دریائی می‌تواند غده تیروئید را به حال طبیعی برگرداند). هند باستان در حدود دو هزار سال قبل از میلاد از یک سیستم بهداشتی عالی و پیشرفته برخوردار بوده که بمراتب از سطح بهداشت بین‌النهرین و مصر بالاتر بوده است. آبراه‌ها پوشیده از کاشی و لوله‌های فاضلاب بود که مواد زاید را به خارج از شهر می‌بردند.

وجود تأسیسات مجهز حمام و استخرهای شنا، حمام بخار، اتاق رختکن و استراحت قدیمی در دوران هند باستان، نشانگر سطح تمدن و بهداشت آن زمان هند می‌باشد. در هند باستان نیز سحر و جادو همانند سایر تمدن‌های قدیم وجود داشت.

در کتاب ودا، که جزو کتاب‌های مقدس هندوستان می‌باشد، اطلاعاتی درباره دست و پا و چشم مصنوعی و انواع بیماری‌ها و درمان آن‌ها به میان آمده است. پزشکان هند باستان، در سایه علم تشریح، در جراحی‌های اعضاء مهارت زیادی کسب کرده بودند و اعمال جراحی زیادی در آن دوره نظیر: بیرون آوردن سنگ مجاری ادرار، عمل سزارین، عمل مروارید چشم، و جراحی زیبایی انجام می‌گرفته است.

از کشورهایی که بیمارستان‌های اولیه داشته، سرزمین هند است و این امر یکی از موضوعات بسیار مهم و عجیب آن دوران است که در این سرزمین تقریباً شش قرن قبل از میلاد مسیح، بیمارستان وجود داشته است.

پزشکان هند باستان با بیش از یکهزار و یکصد نوع بیماری آشنایی داشتند. سوگند نامه پزشکان هند باستان شباهت زیادی به سوگند نامه بقراط داشته و حفظ اسرار بیماران، عدم اظهار خبر مرگ بیماران مشرف به فوت به خود آنان تا آخرین دقایق و سعی در حفظ حیات بیمار از اصول اخلاقی بود که در آن زمان در هندوستان رعایت می‌شد. فلسطینی‌ها نیز طب مخصوص به خود داشتند و مانند هندیان، حیات را وابسته به روح می‌دانستند. [رازی_صمدی راد، ۱۳۸۵، ۲۱۴]

«چنین به نظر می‌رسد، اولین قانون یا بهتر بیان داریم «امر و دستور پزشکی» از عبری‌ها باشد. اگرچه سائر ملل هم کم و بیش بدان توجه داشتند، ولی عبری‌ها به مناسبت تأکیدات بلیغه که در تورات شده، در اجرای دستورهای پزشکی و رعایت قوانین طبی و احتراز از بیماری‌هایی که طبق احکام تورات به آنها امر شده است، بسیار دقیق بوده‌اند و این امر بر حسب نظر عده‌ای از مورخین و تذکره نویسان مربوط به این نکته بود که قوم بنی‌اسرائیل خود را قوم منتخب و مخصوص خداوند می‌دانستند، بنابر این می‌خواستند در جمیع امور متشخص‌تر و متعین‌تر از سائر اقوام باشند.» [پیروی، ۱۳۷۹، ۳۲]

یونانیان در دو هزار و پانصد سال قبل از میلاد مسیح، علم طب را از سیطره افسونگری و سحر و جادو رهایی